

# Zalig de barmhartigen...

## navolging en ons moderne levensgevoel

(over de belofte aan hen die willen leven uit bewogenheid)  
(Studie bij de prediking in EDRNoord en EDR3 op 1 maart 2009)

**J.C. Bette**

### **Woord vooraf...**

Voordat ik in deze studie bij de vijfde zaligspreking zal stilstaan, wil ik eerst een aantal gedachten en overwegingen delen die door mijn bezig-zijn met de Bergrede in het algemeen en de Zaligsprekingen in het bijzonder bij me opkwamen.

### **Gods woorden in gewone taal**

God heeft zich op minstens drie geheel verschillende manieren aan ons mensen bekend gemaakt. Door persoonlijke ontmoetingen en spreken, zoals bijvoorbeeld bij Abraham en Mozes. Verder leren we God kennen in schepping, kosmos en natuur, maar de meest directe openbaring gaf Hij is zijn Zoon, Jezus Christus (Hebr.1; Rom.1; Joh.1). Uiteraard kunnen we dan nog spreken over de Bijbel als Gods openbarende Woord en over Israël als Gods sprekende verbondsvolk, als ook over de christelijke gemeente als Gods heilvolle wereldgemeenschap.

Behalve de rijke beeld-denktal waarin de schepping ons over de majesteit en heerlijkheid van God spreekt, sprak Hij het meest helder en duidelijk in het leven en de leringen van zijn Zoon, Jezus van Nazareth.

De Schepper van hemel en aarde neigt zich als het ware zich naar ons over, om door middel van vooral woorden en taal zichzelf bekend te maken. Wij dienen een talige God. Ieder van ons leert in de eigen moedertaal van de grote daden Gods, die Hij ons meedeelt in zijn Vadertal.

God spreekt ons mensen aan en wij gelovigen blijken voor Hem ontvankelijk te zijn. Ja, als ik een gelovige ben, dan is dat omdat ik aangesproken ben door God, door de woorden van de Bijbel. Dan is dat doordat er een gelovige gemeenschap was die mij die woorden over God aanreikte. Dan is dat omdat er een traditie van eeuwen was die ons dit geloof overleverde. Maar vooral ook: dan is dat omdat de Heilige Geest mijn innerlijke leven diep raakte met Gods woorden over mijzelf, de mensen om mij heen en over Zichzelf, Hij die ons liefheeft. Je ontdekt: God is over ons, over mij bewogen...

### **Wat doet het allemaal met ons?**

Geloven in God is een fundamentele basiservaring die je leven totaal verandert. Maar hoe wordt God dan door ons ervaren?

Wat betekent het 'smaakt en ziet dat de Here goed is?' Wat wordt er dan 'geproefd'? Is dat een verstandelijke overtuiging, een emotie of misschien de gevolgen van een wilsbesluit, een overgave? Hoe druk je uit wat je met God beleeft? Het zal duidelijk

zijn dat het hier om een samengestelde beleving gaat, die van doen heeft met zowel gevoelvolle innerlijke bewegingen (affectieve emoties) van liefde en geborgenheid als ook met verstandelijk denken, overwegen en waarnemen.

Het gaat bij de omgang met God en het christelijke leven dus om gevoel en hart zowel als om denken en verstand. Ik raak er persoonlijk meer en meer van overtuigd dat het gevoelen wel eens de 'ingangsetter' van alles zou kunnen zijn. In het gevoel ontsluit zich de wereld (van God). Met het verstand overdenken we wat we zien, voelen en ervaren. Waarbij ik direct wil opmerken dat ik dit gevoelen niet beschouw als een louter in mijzelf zittende psychologische reactie op wat me wordt aangereikt. Het is meer dan voelen! Geestelijk (aan)voelen is veel voller en rijker dan emotie, hoe diepvoelend je ook bent.

Dit aanvoelen is geestelijk, door de Geest in de gelovige bewerkt en het geeft stem aan 'hoe het er met mij als mens voor God mee staat'. De Bijbel gebruikt in zulke gevallen vaak het woord 'hart'. Met het hart leer je (veelal pas na veel horen, lezen, gevoelen en overdenken) waarheid verstaan. Vandaaruit word je in je hart geraakt en met je hart bewogen tot overgave: dan heb je een ontvankelijk hart voor de geestelijke dingen van God gekregen. Dit is een levensproces, een wending die jezelf meer en meer op God gaat richten. De Here neemt hierin het initiatief.

Bij de vroegere Grieken lag de voorkeur van alles bij het denken. Bij de Joodse en christelijke manier van leven gaat het erom dat zowel hoofd als hart aangesloten raken op eenzelfde bron, die zij en wij God noemen. God die ons liefheeft en ons wil omgeven en dragen door heel ons leven heen. Wie op de bron van Gods openbaring in Woord en Geest is aangesloten, merkt steeds meer dat er ook onbetrouwbare emoties zijn. Er is een onbetrouwbaar voelen, namelijk vanwege aansturingen die niet met God van doen hebben of zelfs tegen Hem in gaan. Daarom zal ontvankelijke bewogenheid voor het leven met God altijd verbonden zijn met de door mij eerder genoemde grote openbaringen van Gods kant: Woord en Geest, Israël en de wereld, Jezus Christus en zijn gemeente.

### **Hoe reageren wij in emoties en gemoedsleven**

Vandaag de dag lezen we vaak moderne taal als mensen proberen aan de omgang met God uitdrukking te geven. Maar dat is niet altijd even verhelderend, ook al roept het allerhande flitsend

moderne gedachten op. Ik denk aan het woord passie: 'passie voor God'! Het begrip passie gaat terug op het Griekse *pathos* waarvan *affectus* de Latijnse vertaling is waaruit wij het begrip affect, innerlijke aandoening kennen. Emotie is in onze tijd het gangbare woord voor *pathos*, waarbij het gaat om de innerlijke en lijfelijke beroering waarin een mens kan geraken. Maar het gaat hier niet per se om een bewogenheid die in overeenstemming is met *het geheel van je innerlijke leven* (het gemoed)!

Er is sprake van menselijke emotie als een verandering van gesteldheid het gevolg is. Een voorbeeld van (negatieve?) emotie: ik raak opgewonden als ik allerlei meningen hoor verkondigen die dwars tegen mijn waarde-systeem ingaan. Hoe komt dat?

Zulk 'innerlijk geraakt worden' heeft van doen met een beweeg-reden (mijn waardesysteem wordt 'belaagd'). De emotionele beweging die zo ontstaat, begint in het innerlijke leven als een gevoeld onrecht of zoiets. Hoe dan ook, zulke emotie heeft ook van doen met het aangesloten zijn op een bron. In het geval van mijn christenleven betreft het Gods Woord, de bron 'die mij anders leert'.

Als hetgeen mij 'raakt' betrekking heeft op de bron die God aan ons geeft in de openbaring van zichzelf (zie hierboven), word ik niet alleen in mijn gevoelsleven geraakt (emotie), maar op het diepere niveau van mijn gemoedsleven! Daarbij valt te denken aan hoofd en hart! De bron van Gods openbaring in Woord en Geest beweegt dus vanuit de diepe roerselen van mijn innerlijk leven wat ik van dingen vind en hoe ik op gebeurtenissen reageer. Ik ontdek meer en meer dat ontvankelijk zijn voor God alles te maken heeft met het open staan voor die diepere bronwaarden van de Godsopenbaring. Het gaat erom dat die je hele leven gaan doortrekken, zodat denken, willen, voelen en doen betrokken raken op God, zoals wij dat leren kennen in het christelijk geloof.

Ik wil open zijn en ruimte geven aan dat wat of aan iemand die overeenstemt met de door mij als gezaghebbend aanvaarde van God gegeven 'bronnen'. We noemen dat wel jezelf opgeven, jezelf toevertrouwen, veilig weten. Je op God verlaten wil zeggen dat je je verlaat op wat Hij zegt, wil of beslist. Je neemt in overweging wat je tot je neemt.

Het ruimte geven kan echter ook anders uitvallen. In actieve zin kan het de vorm krijgen van verlaten, loslaten en opgeven. Wanneer iemand voortdurend indruist tegen jouw door het christelijke geloof gevormde willen en voelen, denken en doen, dan kan er een beweging komen van verlaten, loslaten en opgeven. De innerlijke beweging van je gemoed kan dan leiden tot actief afstand nemen van vreemde meningen, leringen, overtuigingen of ervaringen, namelijk omdat jij die kenmerkt als oneigenlijk of afwijkend. Zo kan je komen tot het loslaten van de

omgang met een ander mens die bijvoorbeeld alsmaar in de contramine is. Passief kan het ertoe leiden dat je de (zo gevoelde) negativiteit van de ander en die persoon zelf zult overlaten (door deze na loslaten innerlijk over te geven) aan Hem die rechtvaardig oordeelt.

### ***Hoe leven wij in de huidige belevingscultuur?***

De voorgaande overwegingen heb ik aan het papier toevertrouwd, om toe te werken naar de studie rond het begrip barmhartigheid. Dit begrip lijkt op het eerste gezicht namelijk alles te zeggen over het omgaan met andere mensen: je over iemand die dat nodig heeft ontfermen en die helpen zoveel je kunt. Maar er is meer aan de hand. Want deze 'seculiere' uitleg van het begrip barmhartigheid kan door alle mensen worden uitgewerkt, ongeacht of ze in de levende God geloven. Er zijn zeer veel totaal ongelovige mensen die met een enorme bewogenheid in de wereld staan en die christenen in hun overgave aan de hulp- en zorg voor anderen tot een voorbeeld zijn. Maar het begrip barmhartigheid draagt nu eenmaal in onze taal ook het woord 'hart' in zich. De barmhartigheid waar de Bijbel over spreekt komt voort uit een diep innerlijk leven, uit een hart dat door Gods erbarmen is aangeraakt en daardoor wordt bewogen! De barmhartigheid waarover Jezus in de Bergrede spreekt blijkt voort te komen uit de innerlijke geraaktheid die de Bijbel de doop in de Heilige Geest noemt. Zulke barmhartigheid wordt gedragen in de volle diepte en breedte van het leven met God: 'Hoe wilt U dat wij leven zullen'?

Hoe gaan wij barmhartig leven in een wereld en een cultuur en een maatschappij waarin het meer en meer om jezelf draait? Waar velen het leven als 'een project' zien, dat *zo leuk mogelijk* moet zijn? En wat valt er in onze tijd enorm veel te beleven en te ervaren! Er is zo'n enorm aanbod van religieuze groeperingen met uiteenlopende ervaringen, dat vele moderne gelovigen het niet meer kunnen weerstaan een eigen invulling aan hun geloofsbeleving te geven. Het voelt goed en zij beslissen zelf wel wat bij hun manier van geloven past. Of het door Gods Woord en de christelijke gemeente erkend wordt of niet... De diversiteit in als 'geestelijk' geduide ervaringen lijkt alleen nog maar toe te nemen...

Het begrip ervaring echter is eigenlijk een soort ondervinding. Het is ondervinding met betrekking tot wat het leven (zeker ook het leven ten overstaan van God) ons 'doet ondervinden'. Ervaring met God (ook wel de verborgen -dus innerlijke- omgang met God genoemd) ligt besloten in het omgaan met de bijbelse geschiedenissen en geloofsverhalen die van generatie op generatie in de christelijke kerk/gemeente worden doorverteld. Uit het leven van de mannen en vrouwen en kinderen die in Gods Woord beschreven worden kunnen wij veel leren over onze eigen manier van omgaan met het leven in

afhankelijkheid van God. Maar tegenwoordig is het niet meer de vraag of je iets geleerd hebt, maar hoe je het vond: 'Was het leuk'? Het leven wordt door velen om ons heen niet meer ervaren als een leer-en-leefproces. Het zwaartepunt heeft zich in onze tijd verplaatst naar de kortstondigheid van het individuele beleven van fijne dingen. In deze belevings-wereld heeft de ervaring van het heilige en het geheel andere van Gods koninkrijk niets meer te zoeken, denkt men. Ik geloof echter dat het juist de christelijke ervaring is (dus die voortkomt uit verwerking in hoofd en hart en in directe samenhang met de Bron), die ons leven wil inrichten als een omgaan met de God die ons liefheeft, in een wereld waarin wij vreemdelingen zijn. Deze diepgaande beleving en interactie van geloof en dagelijkse ervaring versta ik althans als de 'vreze des Heren' ofwel moderner gezegd als christelijke spiritualiteit.

Via vooral de media oefent de wereld een constante druk op ons uit. Gelovigen ademen zoals iedereen dagelijks in de moderne cultuur. Inderdaad, als het goed is ademen Gods kinderen daarbij ook voortdurend de geest van het koninkrijk in! Toch denk ik dat wij, moderne gelovige mensen, moeten oppassen, dat we niet steeds meer kenmerken gaan vertonen van onze ongelovige medemensen...

Bijvoorbeeld door de soms opmerkelijk hartgrondige afkeer van 'geloven op gezag' (ja, ook van Hogerhand), die wegloopt uit een naar mijn oordeel overtrokken nadruk op keuzevrijheid en flexibiliteit. Wie wil zich nog laten gezegen of zelfs onderwerpen aan het gezag van Gods Woord? Er zijn immers altijd wel boeken of predikers die het anders leren... En is de Bijbel niet een heel moeilijk en vertaald boek...? Ieder mag overal het hare of zijne van zeggen en alle meningen zijn volslagen gelijkwaardig (wat uiteraard vanwege verschillende hoedanigheid van de meningen geheel onjuist is: het oordeel van een dokter over een ziektebeeld berust veelal op betere gronden dan de mening van een leek erover).

Natuurlijk zal niemand geloven op het gezag van een ander mens. Christelijk geloven kan immers niet zonder de verworteling ervan in een existentiële ervaring van God in je leven. Alleen door de bovenomschreven 'vreze des Heren', als de persoonlijke omgang met God in de overgave aan Hem van hoofd en hart en handen, is een geestelijke ervaring vol perspectief te beleven. Anders is het emotievolle ervaren gemakkelijk een veelkleurige zeepbel die na verloop van tijd uit elkaar spat, met alle teleurstelling van dien.

Alleen die evenwichtige christelijke spiritualiteit vormt een volhardende christelijke levensstijl en vormt alsmat het christelijke karakter van ons die geloven.

Nu vele vertrouwde en vaste kaders steeds meer wegvallen, zijn mensen voortdurend op zoek naar een *eigen invulling van dingen*. Dit zie je ook binnen de christelijke gemeente; een signaal dat ook wij evangelischen volkomen opgenomen raken in de moderne belevingscultuur. Het leven met God wordt verzwakt door al te eenzijdig volgen van emoties: we

willen van kick tot kick steeds voort. Een preek is al gauw te lang, een studie te moeilijk. In samenkomsten wint de 'performance', het 'optreden' het bij velen van de rustige gemeentezang, de hoeveelheid decibels winnen het van de stille geest en het overdenken, de vlotte babbel van een gedegen betoog.

Ik wijs met dit alles op de gevaren van onze doorgeslagen belevingscultuur. Dit zeker ook met het oog op onze preken uit de Bergrede en over de Zaligsprekingen. Die getuigen van een andere wereld.

Ik wijs op het belang van volharding in het eenvoudige, evenwichtige en relevante christelijk geloof (Tom Wright, Franeker 2007). Daarin past de dienstbaarheid waartoe Jezus oproept en die voortkomt uit het leven vanwege de doop in de Heilige Geest, zoals dat onder meer getekend wordt in de Zaligsprekingen.

### ***Belijdenis over leer en leven***

Wij geloven dat God tot ons spreekt (zie hierboven) en dat Hij dit in het bijzonder doet in zijn Zoon en door de Bijbel. Dat geloven we omdat de Heilige Geest daarvan getuigenis geeft in onze harten. En dat getuigenis van de Geest is niet altijd zo spectaculair als een blikseminslag, maar vaak ook een ervaring die je in de gang van het leven opdoet. Een persoonlijke geloofsbeleving, maar ook een die we vaak delen met anderen, in de geloofsgemeenschap, in de gemeente, met elkaar. Daarbij gaat het niet allermest om ons gevoel alswel om ons hart! De betrokkenheid op God en op elkaar en zeker ook op de wereld wordt het zuiverst waar het eigen verlangen één is geworden met de wil van God. Daarvan ben ik heilig overtuigd... Wat we samen in de gemeente (mogen en steeds meer zullen) ervaren als christelijk leven komt voort uit het samen drinken uit dezelfde bron. Als de Geest 'getuigenis geeft in onze harten' (vgl. Rom.8:16), dan gebeurt er iets in het diepste van onze gedachten: we ontvangen verlichte ogen van het verstand en gaan iets inzien wat we daarvoor niet begrepen. Dit getuigenis van de Geest doet ons groeien in Christus en in het christelijke leven.

Ik vond dat deze gedachtegangen over leer en leven, over denken, willen en voelen niet overgeslagen konden worden bij het bestuderen van de Zaligsprekingen. Zeker nu we toe zijn aan het raakvlak van innerlijke verandering en uiterlijke dienstbaarheid: de barmhartigheid. Hierover nu meer:

### ***Wat is barmhartigheid?***

In de taal van het geloof spelen woorden als barmhartigheid, erbarmen en ontferming een belangrijke en grote rol. In het dagelijkse taalgebruik en in de moderne literatuur komen deze begrippen weinig voor. Het Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (Van Dale) verwijst voor de uitleg dan ook direct naar de blijkbaar nog wel als bekend veronderstelde 'barmhartige Samaritaan' uit een van Jezus' gelijkenissen. Het begrip barmhartigheid heeft voor velen een ouderwetse klank.

### ***Barmhartigheid in het Oude Testament***

In het Hebreeuws, de taal van het Oude Testament, worden verschillende woorden gebruikt die in het Nederlands met barmhartigheid en ontferming worden vertaald. Allereerst is daar een woord *rachamim* waarvan de stam teruggaat op het woord voor 'moederschoot' (*rechem*). Dit woord lezen wij in de verschillende vertalingen dan terug als 'ontferming, erbarmen, medelijden of ontroering.

In het NT ligt de Griekse term '*splanchna*' (ingewanden) qua gevoelswaarde dicht bij het Hebreeuwse *rechem* (moederschoot). Hieronder meer over dit Griekse gevoelswoord.

Dan is daar het Hebreeuwse woord *chesed* dat bijvoorbeeld in de NBG-vertaling op twee plaatsen (Ex.20:6; Deut.5:10) vertaald wordt met barmhartigheid. Dit in het OT veel voorkomende woord *chesed* wordt ook wel weergegeven door begrippen als 'goedertierenheid, liefde, genade, trouw', en dat niet zelden in woordverbindingen met 'goedertierenheid en trouw'.

### ***Barmhartigheid in het Nieuwe Testament***

Het in de taal van het NT (Grieks) gebruikte zelfstandig naamwoord *eleos* betekent 'medelijden, barmhartigheid'.

Het wordt vooral gebruikt voor de barmhartigheid die God in Christus aan de mensen betoont. Deze barmhartigheid blijkt vooral hierin dat God, 'Die rijk is aan erbarming', de mensen heeft behouden, gered toen ze 'dood waren door de overtredingen' (zie Ef.2:4-5, en vgl. Tit.3:5 en 1Petr.1:3). God openbaart zijn barmhartigheid ook aan de enkeling, zoals Elisabet (zie Luc.1:58). Aan het begin van sommige brieven (bv. 2Joh.3; vgl. Jud.2) komt het woord in de zegenwens van de begroetingsformule voor in combinatie met woorden als genade en vrede.

Ook mensen behoren onderling barmhartigheid te betonen, zoals uit het oudtestamentische citaat in Matt.9:13 en 12:7 blijkt. Deze gedachte wordt door Jezus uitgewerkt in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (zie Luc.10:37).

Het van *eleos* afgeleide werkwoord *eleeō* betekent 'medelijden hebben met'.

In de meeste gevallen waar het voorkomt heeft het betrekking op God, Die zich barmhartig betoont ten opzichte van mensen, en vanuit die gezindheid handelt (bv. Marc.5:19, Rom.9:15-18). Zo hebben heidenen, die eerst ongehoorzaam waren, ontferming gevonden (zie Rom.11:30-32, en vgl. 1Petr.2:10). Paulus, die eens de gemeente vervolgde, heeft Gods ontferming ondervonden (zie 1Tim.1:13-16); hij heeft zijn bediening door Gods barmhartigheid (zie 2Cor.4:1), en kan door de

ontferming van de Heer trouw zijn (1Cor.7:25). Zieken zijn genezen doordat God Zich over hen ontfermd heeft (zie Fil.2:27, en vgl. Marc.5:19). Ook komt het woord nogal eens voor wanneer zieken Jezus vragen medelijden te hebben en hen te genezen (bv. Luc.18:38-39, vgl. Matt.17:15). Tenslotte behoren ook mensen ten opzichte van hun naasten deze gezindheid en handelwijze te hebben (bv. Matt.18:33), en wel in blijmoedigheid (zie Rom.12:8).

Het in het NT gebruikte Griekse zelfstandig naamwoord *splanchnon* betekent 'ingewand'.

Het is afgeleid van *splēn* 'milt' (niet in het NT). We vinden het woord vrijwel altijd (en in het NT uitsluitend) in het meervoud (*splanchna*), waarbij het staat voor 'ingewanden'. In de context van de Grieks-Romeinse offercultus gaat het daarbij specifiek om hart, longen en lever (soms ook nieren en/of milt) van een offerdier dat geslacht en gegeten wordt. Daarbuiten gaat het om de 'ingewanden' van dieren of mensen in het algemeen, zoals ook op de enige plaats waar we de letterlijke betekenis in het NT aantreffen (Hand.1:18). Min of meer overdrachtelijk vinden we het woord in de zin van 'innerlijk' of 'gevoelens' (bv. 2Cor.6:12; Filem.7,12,20), een woordgebruik dat voortkomt uit het feit dat men de ingewanden (evenals het hart) zag als zetel van de emoties. De gevoelens waaraan dan met name gedacht wordt zijn in het buitenbijbelse Grieks doorgaans meer heftige gevoelens, zoals woede, liefde of hevig verlangen.

In de Septuaginta (Griekse vertaling van het OT) en het NT gaat het echter voornamelijk om gevoelens van ontferming en barmhartigheid en we vinden dan ook formuleringen als 'gevoelens (*splanchna*) van ontferming' (Col.3:12) en 'gevoelens (*splanchna*) van barmhartigheid' (Luc.1:78).

### ***Samenvatting***

Bij barmhartigheid gaat het om een grote diepte van ontferming, om loyale liefde. Gods ontferming over ons, zoals die vlees en bloed heeft aangenomen in de Here Jezus Christus, roept ons op en daagt ons uit tot navolging door barmhartigheid te bewijzen aan de mensen om ons heen. Barmhartigheid is wat Jezus deed, heeft laten zien en horen: hart hebben voor de arme en de zondaar en de misdeelde en de onrechtvaardig behandelde medemens. Wie Hem volgt in barmhartig leven, die zal zalig zijn.

Bij deze 'Studie voor de prediking' heb ik gebruik gemaakt van wat wij eerder schreven in de Studiebijbel op het Nieuwe Testament ([www.studiebijbel.nl](http://www.studiebijbel.nl)). Zie ook: <http://www.regenboogveenendaal.nl>. Voor deze studie heb ik veel herkenbare gedachten gelezen in en ben ik schatplichtig aan het openingsartikel van de februari-uitgave van het blad Wapenveld (*christelijk perspectief op geloof en cultuur*), van de hand van de redacteur, Herman Oevermans.